

Budist Anlatı Metinleri Üzerine Eski Uygurca Fragmanlar *Old Uyghur Fragments on Buddhist Narrative Texts*

Betül ÖZCAN (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Arş. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
betul.yasarbas@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7463-8769

Özet

Eski Uygur edebiyatının büyük bir bölümünü oluşturan Budist metinler tripitaka (üç sepet) adı verilen Sanskritçe kitap külliyyatına dâhildir. Söz konusu külliyyat, Budist Uygur edebiyatının en hacimli ve bütünlüklü eseri olan Daşakarmapathaavadānamālā'yı (kısaca DKPAM) da içerisinde barındırmaktadır. Birbiriyle bağlantılı hikâyelerden meydana gelen bu eser on bölümden oluşmaktadır. Eserin her bir bölümü Budizm'deki on kötü davranış biçimini konu almaktadır: Canlı bir varlığı öldürmek, hırsızlık yapmak, zina etmek, yalan söylemek, iftira atmak, küfürlü ve kaba sözler söylemek, riyakârlık yapmak, kıskançlık yapmak, öfkelenmek ve aykırı fikirde olmak. Bu çalışmanın konusunu da oluşturan U 1988 ve bazı satırlarda U 1988 ile paralellik gösteren U 1984 numaralı fragmanlar, DKPAM'e ait metin parçalarıdır. U 1865 ve U 1866 numaralı fragmanlar ise hangi Eski Uygurca metnin parçası olduğu belirlenemeyen ancak türlü meselelerin işlendiği Budist anlatılardan oluşmaktadır. Söz konusu fragmanlar bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır. Budist anlatı metinlerine ait bu metin parçaları 100 satır hacminde olup arşiv numaraları şu şekildedir: U 1988 (T III T V 60b) + U 1984 (T III T V 57); U 1865 (T II Y 37) ve U 1866 (T II Y 37). Çalışmada bahsi geçen fragmanların yazı çevirimine, harf çevirisine, Türkiye Türkçesine aktarımına, metne ilişkin açıklamalarına ve sözlük/dizinine yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Eski Uygurca, Budizm, Budist anlatı, masal, metin neşri

Abstract

Buddhist texts, which constitute a significant portion of ancient Uyghur literature, are included in the entire Sanskrit book corpus called tripitaka (three baskets). The mentioned corpus also comprises Daşakarmapathaavadānamālā (briefly DKPAM), the most voluminous and comprehensive collection of Buddhist Uyghur literature. This work consists of ten chapters involving interrelated stories. Each section of the work discusses one of the following ten forms of sins in Buddhism: killing a living being, stealing, committing adultery, lying, slandering, using abusive and vulgar language, hypocrisy, envy, anger, and holding opposing opinions. The focus of this study, specifically the fragments numbered U 1988, and U 1984, some of which lines are parallel to U 1988, are the passages in the DKPAM. However, the fragments numbered U 1865 and U 1866 contain Buddhist narratives about various issues, whereas they are unknown to which Old Uyghur text they belong. These fragments are currently preserved in the Berlin Turfan Collection. These Buddhist narrative texts correspond to a volume of 100-line passages, and their

Atf / Citation: Özcan, B. (2024). Budist Anlatı Metinleri Üzerine Eski Uygurca Fragmanlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 24 (2), 525-548. <https://doi.org/10.32449/egetdid.1458996>

archive numbers are as follows: U 1988 (T III T V 60b) + U 1984 (T III T V 57), U 1865 (T II Y 37), and U 1866 (T II Y 37). This study included the transcription, transliteration, translation into Turkish language, textual commentary, and dictionary/index of these cited fragments.

Keywords: *Old Uyghur, Buddhism, Buddhist narrative, story, text publication*

Budist Uygur edebiyatı *tripiṭaka* “üç sepet” (samtso-üç ärdini-üç ağılık) adı verilen kitap külliyatından oluşmaktadır. Türlü konuların yer aldığı bu külliyatta anlatılar ve masallar önemli bir yere sahiptir. Bu tür anlatılar ve masallar Eski Uygurcada *avdan* ya da *çatik* olarak bilinmektedir. Skt. *avadāna* kelimesi “efsane; parça, kısım” (Monier-Williams, 1899, s. 99b; Edgerton, 1953, s. 72a) anlamlarındadır. *Avadāna* kelimesi “özel eylem” yani dinî veya ahlaki eylem olarak tercüme edilebilir. Bu hikâyeler insanların daha önceki varoluşlarında yapmış olduğu eylemleri aktarırken bu eylemlerin gelecek yaşamlarını nasıl etkilediğini de açıklar. *Çatik* “hikâye” olarak bilinen *jātaka*’lar ise (Monier-Williams, 1899, s. 417b; Edgerton, 1953, s. 240a) Buddha’nın yeniden doğuşunu, daha önceden varoluşunu içeren ve geleneğe göre Buddha’nın kendisi tarafından anlatılan hikâyelerden meydana gelmektedir (krş. Laut, 2002, s. 63). Budist Uygur edebiyatı içerisinde öyküler ve uzun masallara örnek olarak *Daśakarmapathaavadānamālā*, *Araṇemi-jātaka*, *Bodhisattva Sattvauśadha*, *İyi ve Kötü Prens*, *Candraprabha-avadāna*, *Śarabha-jātaka* ve *Rama* anlatısı verilebilir. Bu anlatı metinlerinden en hacimlisi ve çalışmanın da konusunu oluşturan *Daśakarmapathaavadānamālā* kısaca DKPAM, on kötü davranış yolunun zincirleme hikâyesi anlamına gelmektedir. Esasında Ugu Küşen (Toharca B) dilinden Toharcanın A diyalektine oradan da Eski Uygurcaya çevrilmiştir. Eser Theravāda Budizmi’nin *vaibhāṣika* okuluna aittir (krş. Ölmez, 1997, s. 240; Elmalı, 2016, s. VII). Konu olarak Budist ahlakına ilişkin türlü meselelerin işlendiği eserde birbiriyle bağlantılı olan on kötü davranış biçimine yer verilmiştir: Canlıları öldürmek, hırsızlık yapmak, cinsel istismarda bulunmak, yalan söylemek, iftira etmek, kaba dil kullanmak, dalkavukluk yapmak, kıskançlık yapmak, nefret etmek ve yanlış düşüncelere kapılmak (krş. Wilkens, 2016, s. 9).

DKPAM, üzerine bir hayli çalışma yapılmış olan ve hâlen farklı açılardan incelenmeye devam edilen bir eserdir. DKPAM’e ait metinler birçok koleksiyonda yer almasına karşın büyük bir bölümü bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda ve Rusya Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü St. Petersburg Şubesi Koleksiyonu’nda korunmaktadır. Bu çalışmaya konu edilen U 1988 ve bazı satırlarda U 1988 ile paralellik gösteren U 1984 numaralı fragmanlar, DKPAM’e ait metin parçalarıdır. U 1865 ve U 1866 numaralı fragmanlar ise hangi Eski Uygurca metnin parçası olduğu belirlenemeyen ancak türlü meselelerin işlendiği Budist anlatılardan oluşmaktadır. Daha evvel neşredilmemiş bu üç fragman 100 satır hacminindedir ve Turfan

Koleksiyonu'ndaki kayıtlı arşiv numaraları şu şekildedir: U 1988 (T III T V 60b) + U 1984 (T III T V 57); U 1865 (T II Y 37) ve U 1866 (T II Y 37).

Çalışmaya dâhil edilen ilk fragman esasında birbirini tamamlayan iki fragmanın birleşiminden oluşmaktadır. *Daśakarmapathaavadānamālā*'ya ait bu iki fragman, U 1988 (T III T V 60b) + U 1984 (T III T V 57) arşiv numarasına sahiptir. U 1988 ile U 1984 fragmanlarının ön yüzleri 3. satırdan 11. satıra kadar paralellik gösterirken fragmanların arka yüzleri 7. satırdan 14. satıra kadar paralellik göstermektedir. U 1988 fragmanının ön yüzü 21, arka yüzü 20 olmak üzere toplam 41 satırdan oluşmaktadır. U 1984 fragmanının ön yüzü 9, arka yüzü 7 olmak üzere toplam 16 satırdan oluşmaktadır. U 1988 metni birkaç hasarlı yer dışında çoğunlukla bütünlüklüdür. U 1984 ise çok fazla hasarlıdır ve tamamlamalar U 1988'e göre yapılabilmektedir. Birbirini tamamlayan bu iki fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgisi Orçun Ünal tarafından hazırlanmıştır (URL-01). Ünal'ın da haklı olarak belirttiği üzere; bu metinler 40 dişini çektiren Prens Ratnottara'nın hikâyesine aittir ve bu anlatının DKPAM'in bir parçası olduğu kabul edilmektedir. Bu fragman, yazının 001-041. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmaya dâhil edilen ikinci fragman U 1865 (T II Y 37)'tir. Fragmanın ön yüzü 14, arka yüzü 15 satır olmak üzere toplam 29 satırdan meydana gelmiştir. Metnin son satırında yer alan küçük hasarlar dışında bir yıpranma söz konusu değildir. Fragman iyi korunmuştur. Bu fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgisi Orçun Ünal tarafından hazırlanmıştır (URL-02). Metinde kurtuluş yolunu dileyen bir kişinin altı duyu organından -göz, kulak, burun, dil, zihin ve beden- herhangi birinin var olmaması hâlinde diğer bir organın da var olamayacağından ve sonunda doğru bir bedene ulaşamayacağından bahsedilmektedir. Bu fragman, yazının 042-070. satırlarını oluşturmaktadır.

Çalışmanın son fragmanı U 1866 (T II Y 37) arşiv numarasına sahiptir. Fragmanın ön ve arka yüzleri 15 satır olmak üzere toplam 30 satırdan oluşmaktadır. Metnin ön yüzünde son üç satır hasarlıyken arka yüzünde sadece son satır hasarlıdır. Fragman genel olarak bütünlüklü bir yapıya sahiptir. Bu fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgisi Orçun Ünal tarafından hazırlanmıştır (URL-03). Bu fragman U 1865'in bir devamı niteliğinde olup fragmanın ön yüzünde; sekizinci bilinçten ve kapalı bilinçten bahsedilirken fragmanın arka yüzünde; altı bilinçten, altı bilincin ve öğretilerin birlikteliğinden dolayı doğum ve ölümün gerçekleşeceğinden bahsedilir. Bugün hangi esere ait olduğu belirlenemeyen bu fragman, yazının 071-100. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmaya konu olan ve şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş Eski Uygurca bu fragmanlar Budist anlatı metinlerine yönelik önemli metin parçalarıdır. Çalışmada ilgili metin parçalarının yazı çevirimine, harf çevirisine, Türkiye Türkçesine aktarımına, açıklamalarına, dizin/sözlüğüne yer verilmiştir. Çeviri yazı hazırlanırken *Uigurisches Wörterbuch*'ta belirlenen yazı çevirimi ve

harf çevirisi yöntemi takip edilmiştir (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV). Üç ayrı fragmandan oluşan bu çalışmada ilk fragman dışında kalan diğer iki fragman çoğunlukla bütünlüklüdür. Çalışmanın açıklamalar bölümünde Budist terimlerin izahına, ikilemelere, nadiren de olsa karşılaşılan farklı yazım biçimlerine yer verilmiştir. Çalışmanın dizin/sözlük kısmı alfabetik olarak sıralanmış ve bağlamli bir şekilde hazırlanmıştır. Bu bölümde metni ortaya koyarken bağlama göre sözcüklerin kazandığı yeni anlamlara da dizin/sözlükte yer verilmiştir. Madde başları hazırlanırken metinde geçtiği hâliyle bütün yazım biçimlerine ve restore edilmiş şekillerine de yer verilmiştir.

1. Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirisi

01

[Katalog Bilgisi: URL-01]

U 1988 (T III T V 60b) ön + U 1984 (T III T V 57) ön

(001)	01	, ol ämgäk üzä
s' r sn ,, 'wl 'mk'k 'wyz '	
(002)	02	örläyü umadın ölüp adın
'wyr' 'yw 'wm' dyn 'wylwp '' dyn	
(003)	03	ažunka barsar ,, ölsär
'z wn q' p' rs' r ,, 'wyls' r	U 1984 ön 01
(004)	04	mäniñ ätözüm ökünçsüz-
m' nynk 't' wyz wm 'wykwnçswz	U 1984 ön 02
(005)	05	in bargay ärdim ay tep y(a)rlı-
yn p' rq' y 'rdym 'y typ yrly	U 1984 ön 03
(006)	06	kadı y(a)rılıgı
q' dy/ (P) yrlyq yq	U 1984 ön 04
(007)	07	äşidip
'şydyp (P) ... //.. ..d ...	U 1984 ön 04
(008)	08	inçä tep ötünür
'ynç' typ (P) 'wytwnwr	U 1984 ön 05
(009)	09	ulug elig bäg busanu y(a)[r]lı-
'wlvq 'ylyk p' k pws' nw y/ly	U 1984 ön 06
(010)	10	kamazun ,, elig bägniñ
q' m' z wn ,, 'ylyk p' k nynk	U 1984 ön 07
(011)	11	kutınta buyanınta bo	U 1984 ön 08

- qwtyn t' pwy'n ynt' pw
- (012) 12 yumızug suo bütürü tägingäy-
ywmys wq sww pwytwrw t'kynk'y
- (013) 13 m(ä)n tep tärkin ordotın
mn typ t'rkyn 'wrđw tyn
- (014) 14 ünüp ,, aş azuk kötürü
'wynwp ,, 'ş 'z wq kwytwrw
- (015) 15 köni himavant tagka
kwyny qym'v'nt t'q q'
- (016) 16 bardı ,, kaç künl(ä)r ärtmäk-
p'rdy ,, q'ç kwyn lr'rtm'k
- (017) 17 inä himavant tagka
ynk' qym'v'nt t'q q'
- (018) 18 tägdi ,, ,, ,,
t'kdy ,, ,, ,,
- (019) 19 ratnaudtaređi tegin[k]ä ...
r'tn'wt'r'dy tykyn /' /..
- (020) 20 kälip
k'lyp /// / ,,
- (021) 21 iraktın turup
/// ... p.. .yk/ 'yr'qtyn twrwp
- U 1988 (T III T V 60b) arka + U 1984 (T III T V 57) arka
- baştınkı bir älig ,,
p'stynqy pyr 'lyk ,,
- (022) 01 bramanka ağır ayagın
pr'm'n q' 'qyr 'y'q yn
- (023) 02 yinçürü töpön yükünüp inçä
yynçwrw twypwn ywkwnwp 'ynç'
- (024) 03 tep ötünti ,, ,, ulug
typ 'wytwny ,, ,, 'wlwq
- (025) 04 bahşı irak yerkä ämgänip
p'qşy 'yr'q yyr k' 'mk'nyp

- (026) 05 nāçükin kâli y(a)rılıkadı ,, nāgü
n'çwkyn k'ly yrlyq' dy ,, n'kw
- (027) 06 umunu
'wmwn w (P)/ l//
- (028) 07 ymä U 1984 arka 10
... .. /// ./ (P) ynkyz ym'
- (029) 08 [kö]hül tep ,, braman U 1984 arka 10
////kwl typ ,, (P) pr'm'n
- (030) 09 ... inçä tep tedi ,, ay tözün U 1984 arka 11
// 'ynç' typ tydy ,, 'y twyz wn
- (031) 10 tegin ıdok burhan nomi U 1984 arka 12
tykyn 'ydwq pwrq'n nwmy
- (032) 11 üçün artırü üküş tälim U 1984 arka 13
'wyçwn 'rtynkw 'wykwş t'lym
- (033) 12 äd tavar berip öz ätözi U 1984 arka 14
'd t'v'r pyryp 'wyz 't'wyz y
- (034) 13 ämgänmäsar anıñ sanvarı U 1984 arka 15
'mk'nm's'r 'nynk s'nv'r y
- (035) 14 bolmaz ,, arıg ıdok burhan U 1984 arka 15
pwlm'z ,, 'ryq 'ydwq pwrq'n
- (036) 15 nomıña täg ağır satıgı
nwmynk' t'k 'qyr s'tyqy y
- (037) 16 bulmadı ,, ,, agız-
pwlm'dy ,, ,, 'qyz
- (038) 17 indakı kırk tışınjiz-
ynd'qy qyrq tyş ynkyz
- (039) 18 i kolgalı kältim ,, maña
y qwlq'ly k'ltym ,, m'nk'
- (040) 19 [t]ep ,, bodis(a)t(a)v
... .. /// /yp ,, pwdystv
- (041) 20 inçä sakın[tı] köni
'wnç' s'qyn// kwyny

02

[Katalog Bilgisi: URL-02]

U 1865 (T II Y 37)

ön

- (042) 01 kekiñ inçä berür ,, birök
kykynç 'ynç' pyrwr ,, pyrwk
- (043) 02 kurtılmak yol tiläsär
qwrwlm'q ywl tyl's'r
- (044) 03 bo töröçä barmagu k(ä)rgäk
pw twyrwç' p'rm'qw krk'k
- (045) 04 kut bulmış bügülärniñ
qytpwlmyş pwykw'l'r nynk
- (046) 05 köz bulmaz ,, öñ ymä
kwyz pwlm'z ,, 'wynk ym'
- (047) 06 bulmaz ,, sakıñç ymä turmaz
pwlm'z ,, s'qynç ym' twrm'z
- (048) 07 sakıñç turmasar täginmäk
s'qynç twrm's'r t'kynm'k
- (049) 08 ymä bulmaz ,, täginmäk
ym' pwlm'z ,, t'kynm'k
- (050) 09 bulmasar ölmäk tugmak
pwlm's'r 'wylm'k twqm'q
- (051) 10 ymä bulmaz ,, kulkak ymä
ym' pwlm'z ,, qwlq'q ym'
- (052) 11 bulmaz ün ymä äşidmäz
pwlm'z 'wyn ym' 'şydm'z
- (053) 12 ün äşidmäsar sakıñç
'wyn 'şydm's'r s'qynç
- (054) 13 ... turmaz sakıñç turmasar
... twrm'z s'qynç twrm's'r
- (055) 14 bulmaz , täginmäk
... ../ pwlm'z , t'kynm'k

arka

- (056) 01 bulmasar ölmäk tugmak
pwlm's'r 'wylm'k twqm'q̄
- (057) 02 ymä bulmaz ,, inçip burun
ym' pwlm'z ,, 'ynçyp pwrwn
- (058) 03 bulmaz , burun bulmasar
pwlm'z , pwrwn pwlm's'r
- (059) 04 yıd ymä bulmaz yıd bul-
yyd ym' pwlm'z yyd pwl
- (060) 05 masar ,, sakınç turmaz sakınç
m's'r ,, s'q̄ynç twrm'z s'q̄ynç
- (061) 06 turmasar ,, täginmäk bulmaz ,,
twrm's'r ,, t'kynm'k pwlm'z ,,
- (062) 07 täginmäk bulmasar ,, ölmäk
t'kynm'k pwlm's'r ,, 'wylm'k
- (063) 08 tugmak ymä bulmaz ,, inçä
twqm'q̄ ym' pwlm'z ,, 'ynç'
- (064) 09 bilmiş k(ä)rgäk , til bulmaz til
pylmyş krk'k , tyl pwlm'z tyl
- (065) 10 bulmasar ,, tat(1)g ymä bulmaz
pwlm's'r ,, t'tq ym' pwlm'z
- (066) 11 tatıg bulmasar sakınç ymä
t'tyq pwlm's'r s'q̄ynç ym'
- (067) 12 tu/maz sakınç turmasar ,
twrm'z s'q̄ynç twrm's'r ,
- (068) 13 tugmak ölmäk ymä
twqm'q̄ 'wylm'k ym'
- (069) 14 bulmaz ,, takı ymä kö[ni]
pwlm'z ,, t'q̄y ym' kwy//
- (070) 15 ätöz yok ärsär
't'wyz ywq 'rs' r y/q̄...

03

[Katalog Bilgisi: URL-03]

U 1866 (T II Y 37)

ön

- (071) 01 ornag katge alku yañlok
/wrn'q q'tky 'lqw y'nklwq
- (072) 02 t(ä)rs tätrü igid äzüg
trs t'trw 'ykyd 'z wk
- (073) 03 mäniñ öz tüşämiş tültä
m'nynk'wyz twyş'myş twylt'
- (074) 04 adroksuz ol ,, inçä tep
'drwqswz 'wl ,, 'ynç' typ
- (075) 05 ayitur tuymak bar bul-
'yytwr twym'q p'r pwl
- (076) 06 tukmaz ärmış ärsär näçük
twqm'z 'rmyş 'rs'r n'çwk
- (077) 07 yänä tokuz tep atanur ,
y'n' twq wz typ 't'nwr ,
- (078) 08 säkiz inç alaya atl(i)g
s'kyz ynç 'l'y' 'tlq
- (079) 09 at yänä tuyukl(a)r at
't'y'n' twywqlr 't
- (080) 10 yänä burhan tözi ta[kı]
y'n' pwrq'n twyz y t'//
- (081) 11 a[t] ,, alku törö kizl[ägl]-
'/' ,, 'lqw twyrw kyz l'//
- (082) 12 [är] ulatı tokuzunç
// /'wl'ty twq wz wnç
- (083) 13 tägmaz üçün
... t'km'z 'wyçwn
- (084) 14 sakınsa[r] tuymak
... s'qyns' / twym'q
- (085) 15 [sakınç tuy]mak

- //m'q
arka
- (086) 01 turur için altınç
twrwr 'wyçwn 'ltynç
- (087) 02 tuymak tuyunsar ,, altınç
twym'q twywns'r ,, 'ltynç
- (088) 03 tuymakta ötrü köz kul-
twym'qt' 'wytrw kwyz qwl
- (089) 04 kak burun til ätöz ,,
q'q pwrwn tyl 't'wyz ,,
- (090) 05 yakışmak ulatı törölär
y'qyşm'q 'wl'ty twyrwl'r
- (091) 06 bälgülär ,, köz bulsar anta
p'lkwl'r ,, kwyz pwls'r ''nt'
- (092) 07 ötrü öñ bulur öñ
/wytrw 'wynk pwlwr 'wynk
- (093) 08 bulsar anta sakınç turur
pwls'r ''nt' s'qynç twrwr
- (094) 09 ötrü täginmäk bulur ,,
'wytrw t'kynm'k pwlwr ,,
- (095) 10 [tägi]nmäk için ölmäk tug-
///nm'k 'wyçwn 'wylm'k twq
- (096) 11 m[a]k bulur ,, kulkak [bul]-
m/q pwlwr ,, qwlq'q ///
- (097) 12 sar anta ün bu[lsar]
s'r ''nt' 'wyn pw////
- (098) 13 ... kanta ün bul[sar anta]
... q''nt' 'wyn pwl/// ////
- (099) 14 sakınç bu[l]ur kant[a]
s'qynç pw/wr q''nt/
- (100) 15 bulur ,
... .. pwlwr ,

2. Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

U 1988 (T III T V 60b) ön + U 1984 (T III T V 57) ön

(001) o sıkıntıyla (~Skt. *duhkha*) (002) doğamadan ölüp başka (003) varlık biçimlerine (~Skt. *gati*) ulaşırsa (ve) (004) benim bedenim ölürse pişman (005) olmayacaktım. Ey, diye buyurdu. (006) buyruğu (007) işitip (008) şöyle söyleyerek arz eder: (009) Yüce hükümdar₂ endişeye kapılarak em[r]et (010) mesin. Hükümdarın₂ (011) saadetinde₂ bu (012) kilidi₂ kapatıp yerine getireceğim (013) deyip, çabucak saraydan (014) uzaklaşıp, yiyecek₂ taşıyıp (015) yüce Himavant dağına (016) ulaştı. Birkaç gün sonra (017) Himavant dağına (018) ulaştı. (019) Ratnottara prensi[n]e ... (020) gelerek (021) uzakta (~Skt. *dūra*) durup

U 1988 (T III T V 60b) arka + U 1984 (T III T V 57) arka

Birinci [bölüm], kırk bir[inci yaprak]

(022) Brahman'a (~Skt. *brāhmaṇa*) saygıyı₂ (023) başıyla birlikte eğilerek şu şekilde (024) söyleyip yalvardı. Büyük (025) üstat uzak (~Skt. *dūra*) yerde sıkıntı çekip (026) nasıl geleceğini buyurdu? Nasıl (027) güvenerek (028) dahi (029) [gö]nül diye, Brahman (~Skt. *brāhmaṇa*) (030) ... şöyle söyledi: Ey soylu (~Skt. *ārya*) (031) prens kutsal Buddha öğretisi (~Skt. *dharma*) (032) için çok fazla₂ (033) mal mülk₂ verip kendi bedeni (034) acı çekmese onun disiplini (035) olmaz. Saf, kutsal Buddha (036) öğretisine (~Skt. *dharma*) yaraşır saygıyı₂ (037) elde etmedi. Ağzın(ız)daki (~Skt. *mukha*) (038) kırk dişinizi (039) istemeye geldim. Bana (040) [d]iye, Bodhisattva (041) şöyle düşün[dü] hakiki

U 1865 (T II Y 37) (ön)

(042) şöyle cevap verir: Şayet (043) kurtuluş yol(u) dilese (044) bu yasaya (~Skt. *dharma*) uygun olarak gitmemeli. (045) Talihi elde etmiş büyücüler (046) göz elde etmez. Şekil (~Skt. *rūpa*) de (047) elde etmez. Zihniyet de mevcut olmaz. (048) Zihniyet mevcut olmasa hissiyat (049) da elde etmez. Hissiyat (050) elde etmese ölüm (ve) doğum (~Skt. *jāti*) (051) da elde etmez. Kulak da (052) elde etmez, ses de işitmez. (053) Ses işitmese zihin (054) ... mevcut olmaz. Zihin mevcut olmasa (055) elde etmez. Hissiyat

U 1865 (T II Y 37) (arka)

(056) elde etmese ölüm (ve) doğum (~Skt. *jāti*) (057) da elde etmez. Şöyle ki burun (058) elde etmez. Burun elde etmese (059) koku da elde etmez. Koku (060) elde etmese, zihin mevcut olmaz. Zihin (061) mevcut olmasa, hissiyat elde etmez. (062) Hissiyat elde etmese, ölüm (ve) (063) doğum (~Skt. *jāti*) da elde etmez. Bu şekilde (064) bilmeli. Dil elde etmese dil (065) bulmaz, tatma duyusu da elde etmez. (066) Tatma duyusu elde etmese zihin de (067) mevcut olmaz. Zihin mevcut olmasa, (068) doğum (~Skt. *jāti*) (ve) ölüm de (069) elde etmez. Ve bundan başka doğ[ru] (070) beden yok ise

U 1866 (T II Y 37) (ön)

(071) İstirahat (eden) Khaḍga; bütün (072) yalan₃ yanlış₂ (073) benim, kendi(min) görmüş olduğum rüyadan (074) farksızdır. Şu şekilde (075) sorar: His mevcut (076) olmadığı durumda nasıl (077) dokuz diye adlandırılır? (078) Sekizinci bilinç adlı (079) kavram (~Skt. *nāma*) da kapalı (bilinç) kavram(ı) (~Skt. *nāma*) (080) da Buddha cevheri(ni temsil eden) (081) k[avram](dır) (~Skt. *nāma*). Bütün öğret(i)ler (~Skt. *dharma*) giz[li]... (082) Buna ilaveten dokuzuncu (083) ulaşmadığı için (084) düşüns[e] idrak etme- (085) [zihin bil]inc(i)

U 1866 (T II Y 37) (arka)

(086) mevcut olduğundan altıncı (087) bilinç aydınlanırsa, altıncı (088) bilinçte(n) sonra göz (089) kulak, burun, dil (ve) vücut. (090) (Bunların) birlikteliği ve diğer öğretiler (~Skt. *dharma*), (091) deliller (~Skt. *lakṣaṇa*)... Göz elde etse ondan (092) sonra şekil (~Skt. *rūpa*) elde eder. Şekil (~Skt. *rūpa*) (093) etse sonra zihin mevcut olur. (094) Daha sonra hissiyat elde eder. (095) [Hissi]yat elde ettiği zaman ölüm (ve) doğ[u]m (~Skt. *jāti*) (096) elde eder. Kulak [elde et]se (097) daha sonra ses el[de etse] (098) ... nerede ses el[de etse orada] (099) zihin elde[ed]er. Nered[e] (100) elde eder.

3. Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(009) **elig bāg**: Bu ikileme ‘hükümdar₂, bey₂’ anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 119; Ölmez, 2017, s. 264; Karaman, 2022, s. 159. Bu ifade için ayrıca krş. 010. satır.

(012) **yumızug suo**: EUyg. bu ifadenin Türkçe ve Çince iki kelimedenden oluşan ve ‘kilit₂’ anlamına gelen bir ikileme olduğu düşünülmektedir. Türkçe kelimenin yapısı *yum-ı-ug* şeklinde açıklanabilir. Benzer yapılar için bk. *tutuz-* ‘tutturmak, yakalatmak; *uduz-* ‘sevketmek, önderlik yapmak ve *utuz-* ‘oyunda yenilmek’ (Tekin, 2016, s. 93). **yumuz-* < *yum-* ‘kapatmak için bir güce ihtiyaç duymak’ (bk. Clauson, 1972, s. 940a; Nadalyayev vd., 1969, s. 279a). Çince ifade ise 鎖 *suǒ* ‘lock’ (DDB; Hirakawa, 1997, s. 1192a) şeklinde tanıklanmıştır.

(014) **aş azuk**: Bu ikileme ‘yiyecek₂’ anlamındadır; (krş. Şen, 2002, s. 39; Ölmez, 2017, s. 253; Karaman, 2022, s. 81).

(015) **himavant**: Kelime Toharcanın A diyalektinde *himavant* ‘nomen proprium montis; bir dağın adı; Himalaya’ (Poucha, 1955, s. 397; Carling ve Pinault, 2023, s. 550a) biçiminde tanıklanırken esasında Skt. *himavat* ‘karlı bir dağ; (Himavant, Himālaya) bir dağ adı’ (Monier-Williams, 1899, s. 1298c; ayrıca bk. Wilkens, 2021, s. 280b) sözüne dayanmaktadır. Bu ifade için ayrıca krş. 017. satır.

(019) **ratnaudtaredi**: ‘Bir Buddha adı’ olan bu ifade Çin. 寶上 *bǎo shàng* karşılığındadır (DDB; ve ayrıca bk. Nobel, 1958, s. 165; Uçar, 2009, s. 444). EUyg. bu yapı, Skt. *ratna* ‘mücevher, hazine’ (Monier-Williams, 1899, s. 864a;

Edgerton, 1953, s. 450b) ve Skt. *uttara* ‘üstün, yüce; ilk Buddhalardan biri’ (Monier-Williams, 1899, s. 177c; Edgerton, 1953, s. 122b) sözcüklerinden oluşur. Metinde *ratnaudtare* ifadesinin farklı bir yazımı söz konusudur.

(022) ağır ayag+ın: Bu ikileme ‘saygı₂, hürmet₂’ anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 15; Ölmez, 2017, s. 249; Karaman, 2022, s. 55.

(025) bahşı: Bu ifade Çin. 博士 *bó shì* ‘bir bilim adamı’ (DDB) karşılığındadır. Kelime Sanskritçede *dārakācārya* ‘öğretmen’ (Monier-Williams, 1899, s. 475c) şeklinde tanıklanmıştır.

(029) [kö]hül: Bu okuma kesin olmadığı için anlamlandırmada da temkinli olmak gerekir.

(032) üküş tälīm: Bu ikileme ‘fazla₂’ anlamındadır; (krş. Şen, 2002, s. 327; Ölmez, 2017, s. 299; Karaman, 2022, s. 369).

(033) äd tavar: Bu ikileme ‘mal mülk₂’ anlamındadır; (krş. Şen, 2002, s. 93; Ölmez, 2017, s. 261; Karaman, 2022, s. 134).

(036) ağır satıg+ı: Bu ikileme ‘değer₂; saygı₂’ anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 15; Karaman, 2022, s. 56.

(044) barmagu k(ä)rgäk: Bir gereklilik ifadesi olan *bar-ma-gu k(ä)rgäk* yapısı asıl fiilin üzerine *-gU* gelecek zaman sıfat fiil ekiyle *k(ä)rgäk* kelimesinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Benzer yapı için krş. *bilmiş k(ä)rgäk* 064. satır.

(046) öq: Bu ifade Çin. 五欲 *wūyù* ‘beş arzu’ (JEBD, 1979, s. 91a; Hirakawa, 1997, s. 88b; Soothill ve Hodous, 1937, s. 121a) yani ‘beş türlü arzu edilen zevk’lerden birincisi olan Çin. 色欲 *sèyù* ‘biçim; renge karşı cinsel çekim’ anlamlarındadır ve Skt. *rūpa-kāma* (Hirakawa, 1997, s. 1006b) karşılığındadır. Ayrıca Skt. *rūpa* ‘biçim; şekil’ (Monier-Williams, 1899, s. 885a) ve *kāma* ‘arzu nesnesi’ anlamlarındadır (Edgerton, 1953, s. 168a). Bu ifade için ayrıca krş. 092. satır.

(052) ün: Bu ifade Çin. 五欲 *wūyù* ‘beş arzu’ (JEBD, 1979, s. 91a; Hirakawa, 1997, s. 88b; Soothill ve Hodous, 1937, s. 121a) yani ‘beş türlü arzu zevk’lerinden ikincisi olan Çin. 聲欲 *shēngyù* ‘ses karşı arzu’ (DDB) karşılığındadır. Bu ifade için ayrıca krş. 052, 053, 097 ve 098. satırlar.

(059) yıd: Bu ifade Çin. 五欲 *wūyù* ‘beş arzu’ (JEBD, 1979, s. 91a; Hirakawa, 1997, s. 88b; Soothill ve Hodous, 1937, s. 121a) yani ‘beş türlü arzu zevk’lerinden üçüncüsü olan Çin. 香欲 *xiāngyù* ‘kokuya karşı arzu’ (Soothill ve Hodous, 1937, s. 319). Bu ifade için ayrıca krş. 059. satır.

(060) sakınç turmaz sakınç: EUyg. yazım geleneğinde sonda bulunan ç harfi genelde aşağı doğru çekilir. Ancak bu satırda yer alan *sakınç* ifadesinde ç harfi aşağı doğru değil de yukarı doğru çekilmiştir. Bu da çok fazla karşılaşılan bir hadise değildir. Yazıcı muhtemelen kelimeyi satır sonuna sığdırmak için harfi yukarı çekme gereği duymuştur.

(065) tat(i)g: Bu ifade Çin. 五欲 *wūyù* ‘beş arzu’ (JEBD, 1979, s. 91a; Hirakawa, 1997, s. 88b; Soothill ve Hodous, 1937, s. 121a) yani ‘beş türlü arzu zevk’lerinden dördüncüsü olan Çin. 味欲 *wèiyù* ‘tada karşı arzu’ (Soothill ve Hodous, 1937, s. 252). Bu ifade için ayrıca krş. 066. satır.

(069) kö[ni]: Bu ifadenin tamamlanması için krş. 015 ve 041. satırlar.

(071) katge: Bu ifade esasında Toharcanın A diyalektinde *khadgaviṣṣānakalp* ‘Pratyeka-buddha’ (Poucha, 1955, s. 98; Carling ve Pinault, 2023, s. 176a) şeklinde tanıklanmıştır. İfade Eski Uygurcada *katge*, Sanskritçede *khadga* ‘Pratyeka-buddha’ (Monier-Williams, 1899, s. 335c; Edgerton, 1953, s. 202b; ayrıca bk. Wilkens, 2021, s. 343b) şeklinde görülmüştür.

(072) yaṅlok t(ä)rs tätrü: Bu üçleme ‘yanlış₃, hata₃; ters₃’ anlamlarındadır (krş. Şen, 2002, s. 276; Karaman, 2022, s. 570).

(072) igid äzüg: Bu ikileme ‘yalan₂; yanlış₂’ anlamındadır (krş. Şen, 2002, s. 116; Ölmez, 2017, s. 267; Karaman, 2022, s. 176).

(078) säkizinç alaya: Bu ifadenin hangi dil aracılığıyla Sanskritçeden Eski Uygurcaya geçtiği bilinmese de EUyg. *alaya*, Skt. *ālaya* ‘bağlantı; insanlığın zevk alması’ (Monier-Williams, 1899, s. 154a; Edgerton, 1953, s. 106a) ifadesine dayanır ve ‘sekinci bilincin adı’ manasındadır (Wilkens, 2021, s. 28b). Yine säkiz[in]ç *b[i]lig* ‘sekizinci şuur’ anlamına gelen ifade de benzer yapıdadır (Uzunkaya, 2021, s. 430).

(095) [tägi]nmäk: Bu tamamlama tamamıyla 048, 049, 055, 061, 062 ve 094. satırlara göredir.

4. Dizin ve Sözlük

A

adın “başka” *a.* 002

adroksuz “farksız” *a.* 074

agir “saygı” *a.* *ayagin* “saygı₂” 022; *a.* *satıgı* “saygı₂” 036

agız “ağız” (~ Skt. *mukha*) *a.* +ındaki kırk tişinji 037

alaya << Skt. *ālaya* “sekizinci bilincin adı” *säkizinç a.* *atl(i)g* 078

alku “bütün” *a.* 071, 081

altınç “altıncı” *a.* 086, 087

anıj “onun” *a.* *sanvarı* 034

anta, anta, [anta] “sonra, ondan sonra; orada” *a.* 091, 093, 097; [*a.*] 098

arıg “saf” *a.* *ıdok burhan nomiņa* 035

aş “yiyecek” *a.* *azuk* “yiyecek₂” 014

at, a[t] “kavram” (~ Skt. *nāma*) *a.* 079, 079; *a.* 081

atan- “adlandırılmak” *tokuz tep a.-ur* 077

atl(i)g “adlı” *säkizinç alaya a.* 078

ay “ünlem; seslenme” *a.* 005; *a. tözün tegin* 030

ayag “saygı” *agir a. +in* “saygı₂” 022

ayıt- “sormak” *a.-ur* 075

azuk “yiyecek” *aş a.* “yiyecek₂” 014

ažun < Soğd. ’zw̄n ~ ’zw̄n “varlık şekli” (~ Skt. *gati*) *a. +ka* 003

B

bahşı < Çin. 博士 *bó shì* “üstat” *ulug b.* 025

bar “var, mevcut” *b.* 075

bar- “tasvir fiili; hareket etmek; ulaşmak; gitmek” *b.-sar* 003; *b.-gay* 005; *b.-dı* 016; *b.-magu* 044

bäg “hükümdar” *ulug elig b.* 009; *b. +niñ kutınta* 010

bälgü “delil” *b. +lär* 091

ber- “vermek” *äd tavar b.-ip* 033; *kekinç inçä b.-ür* 042

bil- “bilmek” *b.-miş k(ä)rgäk* 064

birök “şayet” *b.* 042

bo “bu” *b.* 011, 044

bodis(a)t(a)v < Soğd. *pw̄dystβ ~ pwtystβ* < Skt. *bodhisattva* “Bodhisattva, aydınlanma varlığı” *b.* 040

bol- “olmak” *anıñ sanvarı b.-maz* 035

braman < Toh. A *brāmaṃ, brāhmaṃ ~ prāhmaṃ ~ brāmmaṃ* < Skt. *brāhmaṇa* “braman” *b. +ka agir ayagin* 022; *b.* 029

bul-, bu[!]-, [bul]- “elde etmek; bulmak” *b.-madı* 037; *b.-miş* 045; *b.-maz* 046, 047, 049, 051, 052, 055, 057, 058, 059, 061, 063, 064, 065, 069; *b.-masar* 050, 056, 058, 059, 062, 065, 066; *b.-sar* 091, 093; *b.-ur* 092, 094, 096, 100; *b.-[sar]* 098; *b.-ur* 099; *b.-[sar]* 097; *[b].-sar* 096

bultuk- “mevcut olmak” *bar b.-maz* 075

burhan “Buddha” *b. nomı* 031; *arığ idok b.* 035; *b. tözi* 080

burun, burun, burun “burun” *b.* 057, 058, 089

busan- “endişeye kapılmak” *ulug elig bög b.-u* 009

buyan < Soğd. *pw̄ny’n ~ pw̄ny’n(h)* < Skt. *punya* “sevap; saadet” *kutınta b. +ınta* 011

bügü “büyü; büyü uzmanı” *kut bulmuş b. +lärniñ* 045

bütür- “tamamlamak; (metinde) kapatmak” *yumızug suo b.-ü* 012

Ä

äd “mal, mülk” *ä. tavar* “mal mülk₂” 033

ängäk “sıkıntı” (~ Skt. *duḥkha*) *ä.* 001

ängän- “acı çekmek” *ä.-ip* 025; *öz ätözi ä.-mäsär* 034

är- “yardımcı fiil, dIr; mevcut olmak“ *ä.-dim* 005; *ä.-sär* 070, 076; *ä.-miş* 076

ärtiñü “çok fazla“ *ä. üküş tälim* “çok fazla₂” 032

ärtmäk “(zaman vs.) geçme“ *kaç künl(ä)r ä.+iñä* 016

äşid- “işitmek” *ä.-ip* 007; *ün ymä ä.-müz* 052; *ün ä.-mäsär* 053

ätöz “beden” *mäniñ ä.+üm* 004; *ä.+i* 033; *ä. yok ärsär* 070; *burun til ä.* 089

äzüg “yanlış” *iğid ä.* “yanlış₂” 072

E

elig “hükümdar” *ulug e. bäg* 009; *e. bägniñ* 010

H

himavant < Toh. A *himavant* < Skt. *himavat* “(Himavant, Himālaya) bir dağ adı” *h. tagka* 015, 017

I

idok “kutsal” *i. burhan nomı* 031; *arığ i. burhan* 035

ırak “uzak” (~ Skt. *dūra*) *i.+tın* 021; *i. yerkä ämgänip* 025

İ

iğid “yanlış” *i. äzüg* “yanlış₂” 072

iñçä, iñçä “bu şekilde, şöyle“ *i. tep* 008, 023, 030, 074; *kekiñç i. berür* 042; *i.* 041, 063

iñcip “böylece; bununla birlikte; (metinde) şöyle ki“ *i.* 057

K

kaç “birkaç” *k. künl(ä)r* 016

kanta, kant[aj] “nerede” *k.* 098; *k.* 099

katge << Skt. *khaḍga* “Pratyekabuddha’nın bir adı” *k.* 071

käl-, käl- “gelmek” *k.-ip* 020; *k.-i* 026; *k.-tim* 039

k(ä)rgäk “gerek; {-mİş} ve {-gU} ile birlikte -mAlI“ *barmağu k.* 044, *bilmiş k.* 064

kekiñç “cevap“ *k. iñçä berür* 042

kırk “kırk” *k. tişñizi* 038

kizl[äg] “gizli” *k.+[lär]* 081

kol- “istemek” *kırk tişñizi k.-galı* 039

[kö]ñül “gönül; (mecazi olarak) içtenlik“ *[k].* 029

köni, kö[ni] “yüce; hakiki, doğru“ *k.* 015, 041; *k.* 069

kötür- “taşımak” *aş azuk k.-ü* 014

köz “göz” *k.* 046; *k. kulkak burun til* 088; *k. bulsar* 091

kulkak “kulak” *k.* 051; *köz k. burun til* 088; *k. [bul]sar* 096

kurtulmak “kurtulma, kurtuluş“ *k. yol tiläsär* 043

kut “talih; saadet“ *k. +inta buyanınıta* 011; *k. bulmuş bügülärniñ* 045

kün “gün” *kaç k. +l(ä)r* 016

M

maña “bana” *m.* 039

män “ben” *m. +iñ ätözüm* 004; *m. +iñ öz* 073

N

näçük “nasıl“ *n.* 076

näçükin “nasıl” *n.* 026

nägü “nasıl” *n.* 026

nom < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğreti” (~ Skt. *dharma*) *ıdok burhan n. +ı* 031; *n. +ıña* 036

O

ol “o, işaret sıfatı; dİr, kopula“ *o.* 001, 074

ordo “saray” *o. +tın ünüp* 013

ornag “oturulan yer” *o.* 071

Ö

ökünçsüz “pişman olmama” *ö. +in* 004

öl-, öl- “ölmek” *ö. -üp* 002; *ö. -sär* 003

ölmäk “ölüm” *ö. tugmak* 050, 056, 062, 068, 095

öñ “şekil” (~ Skt. *rūpa*) *ö.* 046, 092, 092

örlä- “doğmak; yükselmek; (metinde) ulaşmak” *ö. -yü* 002

ötrü, ötrü “sonra” *ö.* 088, 092, 094

ötün- “arz etmek; yalvarmak“ *ö. -ür* 008; *ö. -ti* 024

öz “kendi” *ö. ütözi* 033; *mäniñ ö.* 073

R

ratnauđtaredi << Skt. *ratnottara* “bir Buddha adı” *r. tegin[k]ä* 019

S

sakin- “düşünmek” *s. -[ti]* 041; *s. -sa[r]* 084

sakinç, sakinç, [sakinç] “düşünce; zihniyet; zihin“ *s.* 047, 048, 053, 054, 060, 060, 066, 067, 093, 099; *[s]*. 085

sanvar < Toh. A/B *saṃvar* ~ *saṃwār* < Skt. *saṃvara* “disiplin” *anıñ s. +ı bolmaz* 034

satıg “satış, ticari iş; (ağır ile birlikte) saygı“ *ağır s. +ı* “saygı₂” 036

säkizinc “sekizinci” *s. alaya atl(i)g* 078

suo < Çin. 鎖 *suo* “kilit” *yumızug s.* “kilit₂” 012

T**tag** “dağ” *t.+ka* 015, 017**takı, ta[kı]** “ve; bundan başka” *ymä t.* 069; *t.* 080**tatıg, tat(ı)g** “tat alma duyusu” *t.* 066; *t.* 065**tavar** “mal mülk” *äd t.* “mal mülk₂” 033**täg** “gibi; (metinde) yaraşır” *t. ağır satıgı* 036**täg-** “ulaşmak” *tagka t.-di* 018; *t.-müz* 083**täginmäk, [tägi]nmäk** “elde etme; duygu, hissiyat” *t.* 048, 049, 055, 061, 062, 094; *[t].* 095**tälim** “fazla” *ärtiñü üküş t.* “çok fazla₂” 032**tärkin** “çabuk, hızlı” *t. ordotın ünüp* 013**t(ä)rs** “yalan, yanlış” *yanlok t. tätrü* “yanlış₃” 072**tätrü** “yalan, yanlış” *yanlok t(ä)rs t.* “yanlış₃” 072**te-, [t]e-** “söylemek, bildirmek” *t.-p* 005, 008, 013, 024, 029, 030, 074, 077; *t.-di* 030; *[t].-p* 040**tegin, tegin** “prens” *ratnaudtaredi t.+[k]ä* 019; *ay tözüin t.* 031**tegin-** “yerine getirmek” *t.-gäym(ä)n* 012**til** “dil” *t.* 064, 064; *burun t. ätöz* 089**tilä-** “dilemek, istemek” *kurtulmak yol t.-sär* 043**tiş** “diş” *kırk t.+iñizi* 038**tokuz** “dokuz” *t. tep atanur* 077**tokuzunç** “dokuzuncu” *t.* 082**töpö** “tepe; başın üst kısmı” *t.+n yükünüp* 023**törö, törö** “öğreti” (~ Skt. *dharma*) *t.* 081; *t.+lär* 090**töröçä** “geleneğe göre; (metinde) yasaya göre” *t.* 044**töz** “esas” *burhan t.+i* 080**tözün** “soylu kişi” (~ Skt. *ārya*) *ay t. tegin* 030**tugmak, tugm[a]k** “doğum” (~ Skt. *jāti*) *ölmäk t.* 050, 056, 063, 068; *ölmäk t.* 095**tur-, tur-** “var olmak; mevcut olmak; durmak” *t.-up* 021; *t.-maz* 047, 054, 060, 067; *t.-masar* 048, 054, 061, 067; *t.-ur* 086, 093**tuymak, [tuy]mak** “bilinç; his; idrak etme” *t.* 075, 084, 087; *altınç t.+ta* 088; *[sakinç] [t].* 085**tuyuk** “kapalı (bilinç)” *t.+l(a)r* 079**tuyun-** “aydınlanmak” *tuymak t.-sar* 087**tül** “düş, rüya” *tüşämiş t.+tä* 073**tüşä-** “rüya görmek” *t.-miş tültä* 073

U**u-** “muktedir olmak, yapabilmek“ (~ Skt. *śak-*) *örläyü u.-madın* 002**uladı** “ve diğerleri“ *u.* 082, 090**ulug** “büyük; yüce” *u. elig bäg* 009; *u bahşı* 024**umun-** “güvenmek” *u.-u* 027**Ü****üçün** “için; dAn dolayı” *ü.* 032, 083, 086, 095**üküş** “fazla” *ärtiñü ü. tälim* “çok fazla₂” 032**ün** “ses” *ü.* 052, 053, 097; *ü. äšidmäsär* 098**ün-** “gitmek, ayrılmak; (metinde) uzaklaşmak” *tärkin ordotın ü.-üip* 014**üzä** “ile” *ü.* 001**Y****yakışmak** “birleşme” *y.* 090**yañlok** “yalan, yanlış“ *y. t(ä)rs tätrü* “yanlış₃” 071**y(a)rlıg** “emir, buyruk” *y. +ıg* 006**y(a)rlıka-, y(a)[r]lka-** “buyurmak, emretmek“ *tep y.-dı* 005; *käli y.-dı* 026; *busanu y.-mazun* 009**yänä** “bundan başka; da, de” *y.* 077, 079, 080**yer** “yer; dünya” *ırak y.+kä* 025**yıd** “koku” *y.* 059, 059**yinçür-** “eğilmek, reverans yapmak” *y.-ü töpön yükünüp* 023**ymä** “da, de; bundan başka; ve” *y.* 028, 046, 047, 049, 051, 051, 052, 057, 059, 063, 065, 066, 068, 069**yok** “yok; mevcut değil” *y.* 070**yol** “yol” *kurtulmak y. tiläsär* 043**yumızug** “kilit” *y. suo* “kilit₂” 012**yükün-** “(saygıyla) eğilmek” *yinçürü töpön y.-üip* 023**Sonuç**

Eski Uygurca metinler Türk dilinin tarihi ve çağdaş dönemlerinde var olan meseleleri yansıması bakımından hayli önemli eserlerdir. Muhtelif dinî çevrelerin etkisinde kalan Uygurlar özellikle Budizm’in farklı felsefi inanışlarını benimsemiş ve metinlere yansıttıkları bu felsefi inanışlar sayesinde Orta Asya Türk Budizmi’nin gelişim aşamalarının incelenmesine fırsat vermiştir. Muhtelif dillerden tercümesi yapılan Eski Uygurca metinler sadece filoloji çalışmalarına değil, aynı zamanda çeviri bilim çalışmalarına da önemli önemli katkılar sunmaktadır. *Daśakarmapathaavadānamālā*’ya ait olduğu bilinen U 1988 + U 1984 metin parçaları bugün Almanya’da, Rusya’da, Çin’de ve Japonya’da

bulunmaktadır. Budist anlatı metinleri içerisinde en hacimli sayılabilecek eser olan DKPAM, üzerine fazlaca çalışılmış ve hâlen çalışılmaya devam edilen kıymetli bir metindir. Bu yazıda söz konusu metne ait Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan U 1988 + U 1984 arşiv numaralı metin parçaları işlenmiştir. Yine bu çalışma kapsamına dâhil edilen U 1865 ile U 1866 numaralı fragmanlar ise hangi Eski Uygurca metnin parçası olduğu belirlenemeyen ancak türlü meselelerin işlendiği Budist anlatılardan oluşmaktadır. Şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş bu üç fragman bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır. Bu fragmanlara ilişkin çalışmanın sonuçları şu şekilde sıralanabilir: 1) 100 satırdan oluşan bu metnin sözlük kısmında toplam 149 madde başı tespit edilmiştir. Bu madde başlarından 116'sı (% 77,85) isim kök veya gövdesini, 33'ü ise (% 22,15) fiil kök veya gövdesini oluşturmaktadır. 2) Metnin genel söz varlığı değerlendirildiğinde 12 (% 8,05) alıntı sözcük tespit edilmiştir. 3) Bu alıntı kelimelerden 1'ini (% 8,33) Soğd kökenli kelime (*ažun*) oluşturmuştur. 4) Metinde Çince üzerinden doğrudan alıntılanan 2 (% 16,67) sözcük (*bahşı* ve *suo*) tespit edilmiştir. 5) Grekçe kökenli olup Soğdca üzerinden alıntılanan 1 (% 8,33) kelime (*nom*) belirlenmiştir. 6) Çalışmada Soğdca üzerinden alıntılanan 2 (% 16,67) Sanskritçe kelime (*bodis(a)t(a)v* ve *buyan*) mevcuttur. 7) Bunun yanında Toharca üzerinden alıntılanan 3 (% 25) Sanskritçe kelime (*braman*, *himavant* ve *sanvar*) tespit edilmiştir. 8) Sanskritçe kökenli olup da hangi dil üzerinden Eski Uygurcaya alıntılındığı belirlenemeyen 3 (% 25) sözcük (*alaya*, *katge* ve *ratnaudtareti*) tanıklanmıştır.

İşaretler ve Kısaltmalar

...	ifadenin fragmanda okunamadığını gösterir
...2	metnin aktarımında yer alan ikilemelere işaret eder
...3	metnin aktarımında yer alan üçlemelere işaret eder
(P)	yazmada yer alan pothī deliğinin harf çevirimindeki gösterimidir
*	sözcüğün kökeninden emin olunmadığı durumlarda gösterilir
<	bir sözcüğün köken bilgisine veya alıntılındığı dile işaret eder
<<	ara biçimi tespit edilemeyen alıntı sözcüklere işaret eder
~	kelimenin başka dillerde denginin de mevcut olduğunu gösterir
+	bir sözcüğün isim olduğunu veya aldığı ekle isimleştiğini belirtir
-	bir sözcüğün fiil olduğunu veya aldığı ekle filleştiğini belirtir
bk.	bakınız
Çin.	Çince
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
DKPAM	Daśakarmapathaavadānamālā
EUyg.	Eski Uygurca

Grek.	Grekçe
JEBD	Japanese-English Buddhist Dictionary
krş.	karşılaştırınız
s.	sayfa sayısı
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti
vd.	ve diğerleri
vs.	vesaire

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Tek Yazar %100.

Etik Komite Onayı: Yazar tarafından çalışmanın etik kurul iznine tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

KAYNAKÇA

- Carling G. ve Pinault G.-J. (2023). *Dictionary and thesaurus of Tocharian A*. Harrassowitz Verlag.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford at the Clarendon Press.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. c. II: dictionary*. Yale University.
- Elmalı, M. (2016). *Daśakarmapathaavadānamālā (Giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. Türk Dil Kurumu.
- Hirakawa, A. (1997). *A Buddhist Chinese-Sanskrit dictionary*. Reiyūkai.
- JEBD = Japanese-English Buddhist dictionary*. (1979). Daitō Shuppansha.
- Karaman, A. (2022). *Eski Türkçede ikilemeler*. Türk Dil Kurumu.
- Laut, J. P. (2002). Die zehn gebote auf Alttürkisch: Betrachtungen zur Daśakarmapathaavadānamālā. *Studies on the inner Asian languages* 17 (s. 61-76). In: SIAL XVII.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford University.

- Nadalyaev, V.; Nasilov D. M.; Tenişev E. R. ve Şçerbak A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Izdat. Nauka, Leningradskoe Otd. (Akademiya Nauk SSSR. Institut Yazıkoznaniya)
- Nobel, J. (1958). *Suvarnaprabhāsottama-Sūtra. Das goldglanz-Sūtra ein Sanskrittext des Mahāyāna-Buddhismus*. Band 1: I-Tsing's Chinesische Version Übersetzt, Eingeleitet, Erläutert und mit einem Photomechanischen nachdruck des Chinesischen Textes versehen. E. J. Brill.
- Ölmez, M. (1997). Kurzer Überblick über die Buddhistische Übersetzungsliteratur in Alttürkisch. Eski Türk Budist çeviri edebiyatına kısa bir bakış. Çağdaş Türk edebiyatına eleştirel bir bakış, *Nevin Önberk Armağanı* içinde (s. 225-256). Simurg.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 65(2), 243-311.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A*. Státní Pedagogické Nakladatelství. (Monografie Archivu Orientálního XV.)
- Röhrborn, K. (1997-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Steiner.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien*. Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1. ab- - äzüglä-. Steiner.
- Soothill, W. E. ve Hodous, L. (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist terms: with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Pali index*. Kegan Pauy, Trench, Trubner & Co.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Uçar, E. (2009). *Altun Yaruk Sudur V. Kitap. Berlin koleksiyonundaki fragmanların transliterasyonu ve transkripsiyonu açıklamalar ve dizin*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunkaya, U. (2021). Budizm'deki sekiz türlü şuur üzerine eski Uygurca bir fragman. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21(2), 421-438.
- Wilkins, J. (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien: Edition der altuigurischen Daśakarmaphāvadānamālā. Teil 1. [Vorwort, Einleitung, Siglen der Handschrift und Konkordanzen, Edition]. Teil 2. [Edition, Faksimiles] Teil 3. [Glossar, Transliterationen, Abkürzungen, Literaturverzeichnis]*. Brepols.
- Wilkins, J. (2021). *Handwörterbuch des altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch): Eski Uygurcanın el sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Universitätsverlag Göttingen.

Elektronik Kaynaklar

DDB = Digital Dictionary of Buddhism, [www. buddhism-dict.net](http://www.buddhism-dict.net) (Erişim Tarihi: 01.02.2024)

U 1988 (T III T V 60b):

(ön sayfa): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1988seite1.jpg>

(arka sayfa): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1988seite2.jpg>

U 1865 (T II Y 37):

(ön sayfa): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1865seite1.jpg>

(arka sayfa): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1865seite2.jpg>

U 1866 (T II Y 37):

(ön sayfa): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1866seite1.jpg>

(arka sayfa): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1866seite2.jpg>

EXTENDED SUMMARY

Buddhist Uyghur literature consists of a collection of the corpus called *tripitaka*, namely “three baskets” (Samtso - three ärdini - three agilik). Narratives and stories play a significant role in this corpus, which covers various topics. Such narratives and stories are known as *avdan* or *chatik* in Old Uyghur. The word *Avadāna* possibly refers to “customary action,” in other words, religious or moral behavior. While these stories describe the acts individuals have committed in their past existences, they also elucidate how those acts influence their future lives. Some examples of these narratives and long stories in Buddhist Uyghur literature include *Daśakarmapathaavadānamālā*, *Araṇemi-jātaka*, *Bodhisattva Sattvauşadha*, *the Good and the Bad Prince*, *Candraprabha-avadāna*, *Śarabha-jātaka*, and *Rama*. The most voluminous of these narrative texts and the focus of this study, *Daśakarmapathaavadānamālā*, or DKPAM for short, involves the chain story of ten forms of misbehavior. These stories are basically translated from Ugu Küşen (Tocharian B) to the Tocharian A dialect and then to Old Uyghur. The work belongs to the *Vaibhāṣika* school of *Theravāda* Buddhism. It addresses numerous topics about Buddhist morality, specifically the following ten interrelated forms of wrongdoings: killing living creatures, stealing, sexual abuse, lying, slandering, using vulgar language, flattery, envy, hatred, and falling into misconceptions.

DKPAM is a work comprehensively studied in the past and still considerably the focus of attention from different perspectives. Yet, several collections include the texts of DKPAM, and most of them are preserved today in the Berlin Turfan Collection and the Russian Academy of Sciences Institute of Oriental Studies in the St. Petersburg Branch Collection. The fragments numbered U 1988 and U 1984, retaining somewhat parallel lines with U 1988, are the DKPAM text fragments, which are the focus of this study. Fragments numbered U 1865 and U 1866, however, consist of Buddhist narratives that address various issues, although it is unknown which Old Uyghur text they belong to. These three fragments, which have yet to be published, have a volume of 100 lines, and their registered archive numbers in the Turfan Collection are as follows: U 1988 (T III T V 60b) + U 1984 (T III T V 57), U 1865 (T II Y 37), and U 1866 (T II Y 37). This study included the transcription, transliteration, translation into Turkish, textual commentary, and index/dictionary of these cited fragments. While translating the fragments, the study followed the transcription and transliteration methods specified in the *Uigurisches Wörterbuch*. Considering the three fragments scrutinized in the study, two were mostly complete, whereas the first one was incomplete. The textual commentary section included information about Buddhist terms, reduplications, and rarely encountered different

writing styles. The structure of the index/dictionary section was alphabetically and contextually. Accordingly, while providing the text, this section included the newly updated meanings of the words based on their context in the index/dictionary. The entries in this section also contained all spellings and their restored versions as they appeared in the text.

Old Uyghur texts are significant works in reflecting the issues existing in the historical and contemporary periods of the Turkish language. Having been influenced by various religious circles, Uyghurs especially adopted various philosophical beliefs of Buddhism, and thanks to these philosophical beliefs reflected in the texts, they allowed scholars to study the development stages of Central Asian Turkish Buddhism. Old Uyghur texts translated from other languages make significant scholarly contributions to philological and translation science studies. The findings of these text fragments are all preserved today in the Berlin Turfan Collection. Although it is unknown which Old Uyghur text they are part of, they still comprise Buddhist narratives addressing various issues, that can be summarized as follows: 1) The dictionary section of this 100-line text included 149 entries. Of these, 116 (77.85%) entries consist of noun roots or stems, whereas 33 (22.15%) entries comprise verb roots or stems. 2) Considering the general vocabulary of the text, there were 12 (8.05%) loanwords. 3) One of these loanwords (8.33%) is a word of Sogdian origin (*ažun*). 4) There were two (16.67%) words (*baḥşı* and *suo*) directly quoted from the Chinese language in the text. 5) There was one (8.33%) loanword (*nom*) of Greek origin, yet it was quoted from Sogdian. 6) There were two (16.67%) Sanskrit words (*bodis(a)t(a)v* and *buyan*) quoted from Sogdian. 7) Additionally, there were three (25%) Sanskrit words (*braman*, *himavant* and *sanvar*) quoted from Tocharian. 8) There were three (25%) words (*alaya*, *katge*, and *ratnaudtaređi*) of Sanskrit origin, but their quotation was unknown from which language in Old Uyghur.